

Т. І. Гарановіч
Мінск, МДЛУ

БЕЛАРУСКІЯ СІНТАКСІЧНЫЯ ФРАЗЕАЛАГІЗМЫ СА СТРУКТУРАЙ ПАРАЎНАННЯ І ІХ АДПАВЕДНІКІ Ў АНГЛІЙСКОЙ МОВЕ

У артыкуле прадстаўлены вынікі супастаўляльнага даследавання беларускіх сінтаксічных фразеалагізмаў *Н як N* і *чым не N* і іх семантычнага адпаведніка ў англійскай мове – мадэлі *as good a N as any*. Паколькі ў аснове семантыкі СФ ляжыць параўнанне, аналізуецца выражанасць у іх складзе элементаў яго лагічнай структуры – кампаранта, кампаратара, падставы і кампаратара. Вылучаюцца і супастаўляюцца семантычныя варыянты СФ: выяўлена, што агульнае значэнне адпаведнасці кампаранта норме рэалізуецца розным чынам і ў семантыцы *Н як N* прадстаўлена як нармальнасць або звычайнасць, у *чым не N* і *as good a N as any* – як адпаведнасць, прымальнасць, сапраўднасць. Разглядаецца суаднесенасць СФ з ацэнкай, а таксама іх прагматычная спецыфіка.

На фактычным матэрыяле Корпуса беларускай мовы [1] і Брытанскага нацыянальнага корпуса [2] намі праведзена супастаўляльнае даследаванне беларускіх сінтаксічных фразеалагізмаў (СФ) *Н як N* і *чым не N* і іх англійскага семантычнага адпаведніка – СФ *as good a N as any*.

Па структуры *Н як N* і *as good a N as any* з’яўляюцца параўнаннямі; *чым не N*, у адрозненне ад іх, выглядае не як вынік параўнання, які канстатуе падабенства, але як фармальнае выражэнне аднаго з этапаў гэтага працэса, на якім выяўляюцца адрозненні паміж аб’ектамі, што супастаўляюцца: *Чым ён не N?* → *Чым ён не адпавядае ўяўленню пра N?* → *Няма такой характарыстыкі, якой бы ён не адпавядаў.* → *Ён адпавядае найменню N на ўсіх характарыстыках.* → *Ён сапраўдны N.*

Для аналізу лагічнай структуры параўнанняў мы, услед за М. І. Канюшкевіч, ужываем тэрміны *кампарант* – аб’ект, які параўноўваецца; *кампарат* – аб’ект, з якім робіцца параўнанне; *падстава* – агульная прымета, на аснове якой канстатуецца падабенства, і *кампаратар* – сродак выражэння кампаратывузнага значэння [3]. Элементы лагічнай структуры параўнання у СФ, якія выступаюць аб’ектам нашага даследавання, прадстаўлены розным чынам, што адлюстравана ў табл.

Фармальнае выражанасць элементаў лагічнай структуры параўнання ў СФ
Н як N, *чым не N*, *as good a N as any*

	кампарант	кампарат	падстава	кампаратар
<i>Н як N</i>	+	+	–	+
<i>чым не N</i>	+ / –	+	–	–
<i>as good a N as any</i>	+	+	+	+

Мадэль *Н як N* характарызуецца нязменным складам, у якім прадстаўлены тры элементы лагічнай структуры параўнання – кампарант, кампарат і кампаратар: *Маўляў, разумніца, выдатніца, адукацыя вышэйшая, а рыбай у шапіку гандлюеш. А па мне праца як праца, усё як ва ўсіх* (Т. Барысік)

(праца – кампарант, як – кампаратар, праца – кампарат). У СФ чым не *N* заўсёды фармальна выражаецца кампарат, таксама можа эксплікавацца кампарант: *Здаецца, ляжаць бы ды ляжаць*. **Чым не схованка** (В. Быкаў) (*схованка* – кампарат); **Чым ён не мужчына?** (В. Чаропка) (*ён* – кампарант, *мужчына* – кампарат). У структуры *as good a N as any* адлюстраваны ўсе чатыры элементы параўнання: *The target and the man had walked away up a tree-lined road. It was as good a place as any. No cars parked in the road, no pedestrians* (G. Seymour) ‘ахвяра і чалавек ішлі па абсаджанай дрэвамі дарозе. Гэта было такое ж адпаведнае месца, як любое іншае. Ніякіх аўтамабіляў, прыпаркаваных на дарозе, ніякіх пешаходаў’ (*as... as* – кампаратар, *good* – падстава, *place* – кампарант, *any* – кампарат).

У склад абедзвюх беларускіх мадэлей не ўваходзіць падстава параўнання, хоць яна можа эксплікавацца ў бліжэйшым атачэнні СФ, напрыклад: **Дом як дом, звычайны, сельскі. Жоўтыя сцены, накрыты шыферам дах, плот, які ледзь накрывіўся, пабудовы** (Звязда); *Віталікаў бацька вопытным вокам ацаніў Генадзя: хлопец вясковы, неразбэшчаны, старэйшы за сына. Што яшчэ трэба? Чым не падпора сыну ў мутным і непрадказальным гарадскім тлуме?* (С. Давідовіч). У першым прыкладзе падставай параўнання служыць знешні выгляд дома: дом звычайны, таму што ў яго жоўтыя сцены, накрыты шыферам дах, а вакол яго размешчаны плот і гаспадарчыя пабудовы. У другім прыкладзе адпаведнасць Генадзя як падпоры для Віталіка вынікае з яго сельскага паходжання, неразбэшчанасці і старэйшага ўзросту. У адрозненне ад беларускіх СФ, у англійскай мадэлі падстава ва ўсіх структурных варыянтах выражана прыметнікам *good* са значэннем ‘адпаведны, прымальны’, пры гэтым фармальна выражанасць падставы не праясняе, у чым заключаецца адпаведнасць і прымальнасць кампаранта.

Структурнай асаблівасцю СФ *Н як N* з’яўляецца яго таўталагічнасць у тым сэнсе, што абедзве пазіцыі, абазначаныя ў формуле літарай *N*, займае адно і тое ж слова. Аднак такія фармальны паўтор не вядзе да семантычнай надмернасці, паколькі, па-першае, *N* у двюх пазіцыях маюць розную семантыку: *N* у першай абазначае канкрэтны *N*, у другой – любы іншы/усе астатнія *N*, такім чынам, маецца на ўвазе, што *гэты N такі ж самы, як любы іншы N: I наогул нічога ў ёй асаблівага – дзеўка як дзеўка; але гадамі падыходзіць – вось і нагода ўзмацніцца Кіеву і ўзмацніцца Полацку* (К. Тарасаў) = ‘гэта дзеўка такая ж, як усе іншыя дзеўкі’. Па-другое, СФ як ідыяматычная структура ўвогуле не інтэрпрэтуецца літаральна, а прыведзены прыклад з семантычнай структурай ‘гэта дзеўка такая ж, як усе іншыя’ значыць ‘дзеўка звычайная’.

Падобны па форме да *Н як N* англійскі СФ *as good a N as any*, у якім кампарант, як і ў беларускай мове, супастаўляецца з аб’ектамі яго класа, да таўталагіі не адносіцца, таму што ў трох з чатырох вылучаных намі структурных варыянтах гэтай мадэлі (*subj + to be + as good a N as any; N + to be + as good as any; subj + predicate + as good a N as any*) кампарат выражаецца займеннікам *any*, такім чынам, *N* у гэтай пазіцыі не паўтараецца, і, напрыклад, сказ *It is as good a theory as any to explain share price movements* (The Times)

‘гэта такая ж адпаведная тэорыя, як любая іншая для тлумачэння змяненняў кошту акцый’ фактычна значыць ‘*This theory is as good as any theory to explain share price movements*’ ‘гэта тэорыя такая ж адпаведная, як любая іншая тэорыя для тлумачэння змяненняў кошту акцый’. У чацвёртым структурным варыянце СФ – *subj + to be + as good as any N* – дзейнік сказа, які з’яўляецца кампарантам, па сваёй семантыцы адносіцца да класу *N*, але абазначаецца іншай лексічнай адзінкай, напрыклад: “*Perhaps I like them because they’re not showy, they’re understated; they don’t demand attention like eagles or puffins.*” *This is as good as any reason to love curlews, Britain’s biggest wading bird* (The Daily Post) ‘Магчыма, яны мне падабаюцца таму, што яны не кідкія, яны недаацэненыя; яны не патрабуюць увагі, як арлы або тупікі. Гэта такая ж адпаведная, як і любая іншая прычына любіць краншнэпаў, самую вялікую ў Брытаніі хадзячую птушку’ (кампарант ‘прычына’ выражаны ў сказе ўказальным займеннікам *this* ‘гэта’).

Па семантыцы ўсе тры СФ, якія аналізуюцца ў нашым артыкуле, падобныя ў тым, што іх значэнні з’яўляюцца вынікам супастаўлення кампаранта з прадстаўнікамі/аб’ектамі яго класа, якое дазваляе выявіць іх падабенства і па гэтай прычыне канстатаваць адпаведнасць норме, аднак прадстаўлена гэта падабенства па-рознаму. СФ *N як N* абазначае нармальнасць або звычайнасць, структура яго значэння выглядае як ‘*N звычайны / нармальны*’: – *Махорка як махорка*, – *знарок абыякава сказаў я*. – *Масквы не ўбачыў, але горла дзярэ* (М. Стральцоў) = ‘махорка звычайная’; *Кеб і ў нас была зямля як зямля, а не пясок!* (І. Мележ) = ‘калі б у нас была нармальная зямля’. СФ *чым не N і as good a N as any* выражаюць адпаведнасць, прымальнасць, сапраўднасць, структура іх значэнняў выглядае як ‘*N адпаведны / сапраўдны*’: *Зноў жа Лук’янаў – чым не герой? Пад агонь лез* (В. Быкаў) = ‘Лук’янаў – сапраўдны герой’; *Ён жа таксама быў хлопец прыкметны. Вывучыўся на краўца, шыў мужчынскія касцюмы, штаны, кажухі. Чым не жаніх? А да таго ж ветлівы, прыгожы. Адзін толькі чуб чаго каштаваў!* (Свіслацкая газета) = ‘ён адпавядаў на ролю жаніха’; *When I reached the Old Street roundabout, it was time to pick an ultimate destination – which basically meant choosing somewhere to stay for the night. St James’s Park, famous for its bird-life, would be as good a place as any* (M. Falk) ‘калі я дайшоў да кальца Олд-стрыт, прыйшоў час выбіраць канцавы пункт майго маршруту, што па сутнасці значыла выбар месца для начлегу. Парк Сэнт-Джэймс, вядомы сваімі птушкамі, здаваўся такім жа адпаведным месцам, як любое іншае’ = ‘Парк Сэнт-Джэймс – гэта адпаведнае месца’. Акрамя значэння ‘адпаведнасць, прымальнасць’, СФ *чым не N* мае яшчэ адно – падабенства *N* з аб’ектамі іншага класа: *Яна баязліва зылезла на дно сухой і пяшчанай ямы, якая была ёй на плечы, і міжволі горка падумала: ну чым не магілка?* *Суха, утульна* (В. Быкаў) = ‘яма была падобна на магілу’. У гэтым значэнні можа ўжывацца і мадэль *as good a N as any*, губляючы пры гэтым характар фразеалагізма, паколькі інтэрпрэтуецца літаральна: *Army food might once have been something of a joke, but certainly not any more. The standards are as good as any first class hotel* (M. Dewar) ‘Армейская ежа, магчыма, некалі была тэмай для жартаў, але

напэўна больш ёй не з'яўляецца. Стандарты такія ж высокія, як і ў любым першакласным гатэлі' = 'якасць харчавання ў войску такая ж добрая, як у любым першакласным гатэлі'.

Сінтаксічныя фразеалагізмы, якія разглядаюцца ў артыкуле, таксама адрозніваюцца па здольнасці выражэння ацэнкі, пад чым мы разумеем наяўнасць або адсутнасць у іх семантыцы аксіялагічнага значэння агульнаацэначнага тыпу – выражэння ацэнкі па прымеце «добра-дрэнна» з пункту гледжання чалавека, які гаворыць [4]. *Няк N* можа выражаць станоўчую і адмоўную ацэнку, а таксама не выражаць яе ўвогуле, і на гэтай падставе адносіцца намі да СФ недыферэнцаванай ацэнкі, пад якімі мы, паводле А. В. Вялічка, разумеем структуры, здольныя «характарызаваць аб'ект як станоўча, так і негатыўна» [5, с. 21]. Характар ацэначнага кампанента ў семантыцы беларускага СФ абумоўлены кантэкстам, у якім ён ужываецца, і не звязаны з лексічным напаўненнем *N*: *Праклятая гарэлка закланіла яму ўвесь свет. Быў хлопец як хлопец. Паслухмяны, гаспадарлівы. А гэта ж...* (З. Прыгодзіч) = 'ён быў нармальным хлопцам' – станоўчая ацэнка; *І што ў ім добрага? Голас як голас. Вось у нашую маладосць... памятаеце Абадзінскага? Во была галасіна!* (В. Мудроў) = 'голос звычайны, нічога асаблівага ў ім няма' – адмоўная ацэнка; *Мне казалі, што малако кожны дзень мае іншы смак. Нейк я паўдня карміў казу горкім палыном і не адчуў розніцы. Малако як малако* (А. Горват) = 'малако звычайнае' – з ацэнкай не суадносіцца. У СФ чым не *N* наяўнасць ацэначнага кампанента залежыць ад семантычнага варыянта. У значэнні 'адпаведнасць *N* характарыстыкам яго класа' чым не *N* можа выражаць станоўчую ацэнку або не выражаць ніякай і таму адносіцца да СФ недыферэнцаванай ацэнкі, пры гэтым характар ацэначнага кампанента вынікае з кантэксту і не залежыць ад лексічнага напаўнення *N*: *Алесь, незгарэлае каханне будзе сілкаваць энергіяй усё жыццё. Чым не вынік! Не будзе шчасця? Будзе творчая энергія!* (К. Травень) = 'гэта добры вынік' – станоўчая ацэнка; *Чым не людзі тыя ж самыя палешукі? Хіба да іх нельга зайсці?* (Я. Колас) = 'палешукі – такія ж людзі, як іншыя' – з ацэнкай не суадносіцца. У семантычным варыянце 'падабенства *N* да асоб або прадметаў іншага класа' СФ чым не *N* ацэнку не выражае: *Пуол быў задаволены сабою. Чым не супермэн з кіно? Падабалася яму такое жыццё, з рызыкай і небяспекай* (П. Місько) = 'Пуол быў падобны да супермэна з кіно', але не 'ён добры/дрэнны супермэн'. СФ *as good a N as any* з'яўляецца структурай, у якой семантыка адпаведнасці *N* асераднёнаму стандарту яго класа з ацэнкай не суадносіцца: *The old traditional method using well-rotted cow manure is as good as any* (Practical Fishkeeping) 'Стары традыцыйны метадад з выкарыстаннем добра перапрэлага каровінага гною такія ж прыдатны, як любы іншы' = 'гэта адпаведны метадад'.

Структурай і семантыкай СФ абумоўлены іх прагматычныя асаблівасці. Так, у аснове значэнняў усіх трох мадэлей ляжыць параўнанне, якое служыць сродкам уплыву на адрасата. Гэты ўплыў вызначаецца, перш за ўсё, выбарам кампарата, ад якога залежыць успрыманне, ацэнка кампаранта: напрыклад, аднапакаёвая кватэра прайграе ў параўнанні з трохпакаёвай, але здаецца больш

прывабным варыянтам, чым пакой у камуналцы. Калі б мы супастаўлялі кампарант з нашым уяўленнем пра яго ідэал, ён, верагодна, саступаў бы кампарату, наша ацэнка магла б быць негатыўнай; калі ж кампарант параўноўваецца з тыповым прадстаўніком свайго класа, як у СФ *Н як N*, чым не *N* і *as good a N as any*, ён прадстаўляецца не горшым, чым усе іншыя, што падводзіць да вываду аб яго нармальнасці і прымальнасці.

СФ *Н як N* і *as good a N as any* – гэта па сваёй структуры апавядальныя сказы, якія перадаюць думку аўтара дэкларатыўным спосабам. Яны *сцвярджаюць* звычайнасць або адпаведнасць кампаранта і прадстаўляюць іх як дадзенае. Чым не *N*, у адрозненні ад гэтых мадэлей, з’яўляецца пыталым сказам, чым, у сваю чаргу, абумоўлена яго прагматычная спецыфіка: пытанне дазваляе выказаць думку ў менш катэгарычнай у параўнанні са сцвярдальным сказам форме; яно структуруе працэс прыняцця рашэння, накіроўваючы нашы думкі і, такім чынам, вызначаючы дыяпазон магчымых адказаў [6]. СФ чым не *N* звычайна ўжываецца ў кантэксце довадаў, накіраваных на тое, каб падвесці адрасата да згоды з суразмоўцам. Пералічваючы аргументы «за», асоба, якая гаворыць, паказвае, што прычын не згаджацца няма: **Чым не рыцарскі турнір чакае яго? Ёсць праціўнік, ёсць стрэмя пад нагой, ёсць меч у руцэ, ёсць гледачы – яны шумяць, хвалююцца, як шэрае неспакойнае мора** (Л. Дайнека). Форма пытання дазваляе высветліць пазіцыю слухачага, калі яна невядомая; даведацца пра прычыны нязгоды суразмоўцы; выказаць уласныя сумневы і развясць іх, атрымаўшы падтрымку свайго погляду ад суб’яднага; падштурхнуць яго да разважання над праблемай, пытаючыся аб тым, пра што ён не задумваўся. Чалавек можа адрасаваць СФ і самому сабе, у такіх кантэкстах чым не *N* з’яўляецца элементам ўнутранага дыялогу, спосабам структуравання ўласных думак і разважанняў.

На аснове аналізу структурных, семантычных і прагматычных асаблівасцей беларускіх і англійскага сінтаксічных фразеалагізмаў з лагічнай структурай параўнання можна зрабіць наступныя **вывады**:

1. У аснове семантыкі ўсіх трох СФ ляжыць параўнанне, пры гэтым фармальна структуру параўнання маюць мадэлі *Н як N* і *as good a N as any*, а чым не *N* адлюстроўвае толькі адзін з яго этапаў.

2. Элементы лагічнай структуры параўнання ў СФ прадстаўлены парознаму: усе чатыры кампаненты ўваходзяць у склад толькі англійскай мадэлі; у СФ *Н як N* фармальна выражаны тры з іх – кампарант, кампарат і кампаратар; у мадэлі чым не *N* заўсёды прысутнічае кампарат і можа быць прадстаўлены кампарант. Ва ўсіх трох СФ абавязкова эксплікуецца кампарант. Падстава параўнання выражана толькі ў англійскім СФ.

3. Адметнасцю *Н як N* з’яўляецца фармальная таўталагічнасць, якая, аднак, не вядзе да семантычнай надмернасці па прычыне ідыяматычнасці СФ.

4. Адпаведнасць кампаранта норме прадстаўлена ў семантыцы СФ розным чынам: у *Н як N* – як нармальнасць або звычайнасць, у чым не *N* і *as good a N as any* – як адпаведнасць, прымальнасць, сапраўднасць. Чым не *N* і *as good a N as any* таксама могуць ужывацца ў значэнні ‘падабенства з аб’ектамі іншага класа’, у якім англійская мадэль губляе характар фразеалагізма.

5. *Н як N і чым не N* у першым значэнні належаць да СФ недыферэнцаванай ацэнкі, *чым не N* у другім семантычным варыянце і *as good a N as any* з ацэнкай не суадносяцца.

6. Прагматычная спецыфіка СФ абумоўлена тым, што ў аснове семантыкі ляжыць параўнанне са стандартам іх класа. Акрамя гэтага структура апавядальнага сказа СФ *Н як N і as good a N as any* дазваляе прадставіць звычайнасць або адпаведнасць кампаранта як дадзенае, а структура пыталнага сказа мадэлі *чым не N* – падвесці суразмоўцу да пажаданага адказу.

ЛІТАРАТУРА

1. Корпус беларускай мовы [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу : <https://bnkorporus.info/korpus.html>. – Дата доступу : 20.04.2020.
2. British National Corpus (BNC) [Electronic Resource]. – Mode of access : <https://www.english-corpora.org/bnc/>. – Date of access : 27.04.2020.
3. Конюшкевич, М. И. На шкале сходств и различий : категория сравнения в русском и белорусском языках / М. И. Конюшкевич. – Гродно : ГрГУ, 2018. – 435 с.
4. Арутюнова, Н. Д. Язык и мир человека / Н. Д. Арутюнова. – 2-е изд., испр. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
5. Величко, А. В. Когда есть о чем поговорить, или предложения фразеологизированной структуры в русской речи : учеб. пособие для иностранных учащихся / А. В. Величко. – СПб. : Златоуст, 2016. – 188 с.
6. Пратканис, Э. Р. Эпоха пропаганды : механизмы убеждения, повседневное использование и злоупотребление / Э. Р. Пратканис, Э. Аронсон. – 3-е междунар. изд. – СПб. : Прайм-Еврознак : Изд. дом «Нева» : М., Олма-пресс, 2002. – 380 с.

The article is devoted to a comparative analysis of structural, semantic and pragmatic characteristics of the Belarusian syntactic idioms *Н як N* and *чым не N* and their English correspondence *as good a N as any*. It has been determined that the semantics of the three of them is based on comparison, but the elements of its logical structure are represented in different ways. The idioms common meaning – correspondence of *N* to the norm – is expressed as normality and usualness by *Н як N* and as adequacy and acceptability by *чым не N* and *as good a N as any*. While Belarusian models belong to syntactic idioms of undifferentiated evaluation, the English structure is not associated with any.